

Martin Schoock, de Ooievaar en een verdwenen editie

Jan Alex de Roos

(Oude vogelboeken uit Groningen, aflevering 2)

Dit is de tweede aflevering van een serie waarvan het eerste deel verscheen in *De Grauwe Gors* 29, no. 2'.

Martin Schoock leefde van 1614 tot 1669 en was van 1640 tot 1666 professor in de logica en fysica aan de universiteit van Groningen. Hij meende overal verstand van te hebben en bemoeide zich graag en veel met andermans zaken, wat hem zijn leven lang de nodige conflicten opleverde. Zelfs met de wereldberoemde Franse filosoof Descartes kreeg hij ruzie.

Martinus Schoockius, zoals zijn gelatiniseerde naam luidde, publiceerde boeken op allerlei terrein, van turf tot eieren en van bier brouwen tot het pausdom², maar waar het hier om gaat is een klein boekje dat hij deed verschijnen in 1661: *De Ciconiis Tractatus*, de Verhandeling over de Ooievaar *Ciconia ciconia* (figuur 1).

MARTINI SCHOOCKII DE CICONIIS Tractatus.

*Editio altera, priori auctior
& emendatior.*

AMSTELÆDAMI,

Apud PETRUM van den BERGE,
è regione turris Novi Templi, sub
ligno montis Parnassi, 1661.

Figuur 1:

Titelpagina van de tweede, Amsterdamse editie (1661) van *De Ciconiis Tractatus* van Martin Schoock.

De Ciconiis Tractatus

In 1948 publiceerde de Nederlandse ornitholoog (en opperrechter te Paramaribo) François Haverschmidt in het tijdschrift *Ardea* een artikel met de titel 'Een oude verhandeling over

den Ooievaar'³. Hierin geeft hij een uitgebreide beschrijving en vertaling van de inhoud van het in het Latijn geschreven boekje van Schoock. Haverschmidt was kennelijk niet op de hoogte van het feit dat er een naar het

leven vervaardigd portret van Martin Schoock bestaat (figuur 2), anders zou hij dat zeker hebben afgedrukt bij zijn artikel⁴. Bovendien had Haverschmidt toen het manuscript van zijn eigen monografie over de Ooievaar⁵ al bij de drukker liggen zodat er in dat boek geen enkele verwijzing naar *De Ciconiis* te vinden is, ondanks het feit dat het een jaar later verscheen dan het artikel in *Ardea*.

De inhoud van *De Ciconiis Tractatus* is naar moderne maatstaven niet schokkend: het

boekje bevat weinig oorspronkelijke observaties en bestaat voornamelijk uit besprekingen van ooievaarsverhalen uit de literatuur, beginnende bij de bijbel.

Echter, op pagina 10 van het piepkleine boekje (het meet slechts 7 bij 12 centimeter) schrijft Schoock dat in de stad Groningen is opgemerkt dat het mannetje van de Ooievaar vroeger op het nest aankomt dan het vrouwtje.

Dit betekent dat de Ooievaar in de zeventiende eeuw in de stad Groningen tot broeden kwam

(figuur 3). Op pagina 9 van *De Ciconiis* schrijft Schoock dat de Ooievaar rond 8 maart aankomt - waarmee de aankomst in Groningen bedoeld zal zijn.

Haverschmidt merkt op dat dit 'rijkelijk vroeg' is maar hij vergist zich daarin naar mijn idee enigszins. In Groningen hanteerde men in 1660 namelijk nog altijd de Juliaanse kalender die 12 dagen achter liep op de pas in 1701 ingevoerde Gregoriaanse kalender.

Schoock heeft het dus over 20 maart en dat is heel wel mogelijk, ook al omdat het klimaat in de zeventiende eeuw waarschijnlijk warmere zomers en koudere winters opleverde dan in de twintigste⁶.

Figuur 2:
Portret van Martin Schoock, naar het leven getekend in de tijd dat hij doceerde aan de Groningse Academie.

*Patria quem stupuit Darentia, nuncq; Groninga,
Schoockivs in pesti corpore conspicitur.
Vixit at ingenio cœstitum pingere vultum,
Soliis est Sophia maximus ille labor.
IOAN STEINBERGIUS. ICT. ET ANTECIP.*

10 DE CICONIIS.

Prophetam cap.8. v.7. *Etiā ciconia in cælo novit: stata tempora sua, & turtur, grusque, & hirundo observant tempus adventus sui. Certo autem à multis, in his quoque provinciis, imo in hac ipsa urbe Groningana, observatum est, ut plurimum masculum aliquot diebus ante, prævertere foeminae adventum, eique quasi locum præparare: qua de re haut abs re est audire Gasparem Heldelinum: Ciconia, inquit, mas verno adventu conjugem suam ad summum decem dies antevertit. Tum nido, si forte violatum invenerit, reparato, conjugem sollicitus expectat, ea alias prius, alias decima demum nocte advemat. Huius ille adventui mire gratulatur, & alis applaudit. Ubi autem nido etiam accepit, Dii boni, quam dulcissima salutatio? quanta ob felicem adventum gratulatio? quos applausus? quos complexus? quam mellita cernas oscula? Atque interim lenes quoque susurri quidam audiuntur.*

CAPUT.

Figuur 3:

Bladzijde 10 uit De Ciconiis met de passage over de Ooievaar in de stad Groningen.

Een Gronings vogelboek?

Dit boekje over de Ooievaar moet een Gronings product zijn omdat de schrijver in Groningen woonde en werkte en dat wordt ook algemeen aangenomen. Maar er is een raadsel rondom een opmerking van Haverschmidt, die zich waarschijnlijk weer baseert op een regeltje in het biografisch woordenboek van A.J. van der Aa die schrijft dat de eerste druk van *De Ciconiis Tractatus* in 1660 in Groningen is gepubliceerd' (hij noemt ook de tweede, Amsterdamse editie). Op pagina 285 van het *Ardea*-artikel zegt Haverschmidt: 'er zijn twee uitgaven van verschenen, de eerste in Groningen in 1660, de tweede te Amsterdam in 1661.' Ook G.A. Brouwer doet deze bewering, waarschijnlijk in slaafse navolging van Haverschmidt⁸. Haverschmidt vertelt echter ook dat hij persoonlijk niet de eerste,

maar wel de tweede druk van 1661 in zijn bezit heeft. Dit staat ook heel duidelijk op de titelpagina vermeld: *Editio alterà, priori auctior & emendatior* - Tweede editie, vermeerderd en verbeterd (zie figuur 1).

Het vreemde is nu dat er van

De Ciconiis Tractatus nergens ter wereld een Groningse eerste druk uit 1660 traceerbaar is. Ik weet van drie exemplaren in privébezit en dat zijn alle tweede drukken uit 1661.

De Koninklijke Bibliotheek in Den Haag en universiteiten in Leiden, Utrecht, Cambridge, Montreal, Londen (2 exemplaren), Washington, Parijs en zeer waarschijnlijk nog wel meer hebben alle een tweede druk. Maar het meest merkwaardige gegeven is dat ook de universiteitsbibliotheek van Groningen een tweede editie bezit, waar men op zijn minst van beide edities een exemplaar zou verwachten omdat Schoock er ten tijde van publicatie professor was.

Er zijn diverse mogelijkheden:

- 1 De eerste druk uit Groningen van 1660 heeft wel bestaan maar alle exemplaren daarvan zijn in de loop der eeuwen verdwenen. Dit is vreemd, gezien het redelijk grote aantal exemplaren van de tweede druk - slechts een jaar jonger - dat het wel heeft overleefd. Bovendien zou men toch ergens in een lijst een verwijzing naar de eerste druk verwachten, in een oude (bibliotheek)catalogus bijvoorbeeld - maar zoiets is nergens te vinden.
- 2 De eerste druk heeft nooit bestaan. Dit lijkt vreemd maar er bestaat de mogelijkheid dat de mededeling op het titelblad van 1661 niet meer is dan een verkooptruc! Als er een tweede editie van een boek nodig is, betekent dat immers dat de eerste door veel mensen is gekocht en dan moet het wel een interessant werkje zijn. De vermelding van Van der Aa dat er een Groningse editie uit 1660 bestaat kan heel goed hierop zijn gebaseerd: hij is in de val gelopen die Schoock en zijn uitgever eeuwen eerder hadden op gezet en Haverschmidt en Brouwer lopen er in navolging ook in.
- 3 De 'eerste editie' was het manuscript van

De Ciconiis, een eerste versie ter verbetering, dat door de schrijver was verspreid onder collega's en vrienden. Dit schijnt in die tijd niet ongebruikelijk te zijn geweest.

Conclusie

Martin Schoock, die woonde en werkte in Groningen, liet in 1661 in Amsterdam een boekje drukken dat één enkele vogelsoort, de Ooievaar, als onderwerp heeft. In dit boekje wordt de stad Groningen genoemd. Dit is een zeer vroeg bewijs voor het voorkomen van een vogelsoort in de stad Groningen. Bovendien is het een aardige gedachte dat - zeker als men verhandelingen over valkerij, kippen en anatomie buiten beschouwing laat - dit werkje ook wereldwijd kan worden aangemerkt als de eerste monografie over één enkele wilde vogelsoort. Made in Groningen.

Dankwoord

Ik bedank Ruud Vlek en Willem G. Doornbosch voor hun suggesties voor de redenen dat er geen eerste druk te vinden is.

Literatuur

Brood, P.(red). *Nieuwe Groninger Encyclopedie*. REGIO-PROjekt Uitgevers, Groningen 1999.

Haverschmidt, Fr. 'Een oude verhandeling over den Ooievaar' in *Ardea*, jaargang 36, 1948.

Roos, J.A. de & R. Vlek.

'Obscure bronnen over de geschiedenis van de ornithologie in de provincie Groningen, een geannoteerde lijst' in *De Grauwe Gors*, jaargang 29, 2001.

Noten

¹ De Roos & Vlek, pp. 49-63.

² Brood, p. 778.

³ Haverschmidt (1948), pp. 257-265.

⁴ Dit portret van Martin Schoock is afkomstig uit het boek *Effigies & Vitae Professorum Academiae Groningae & Omlandiae*, Groningen 1654. De scan in deze *Grauwe Gors* is genomen van het facsimile van dit boek,

dat in 1968 werd uitgegeven door Wolters-Noordhoff N.V. Groningen.

⁵ Haverschmidt, Fr. *The Life of the White Stork*, Leiden 1949.

⁶ Brood, p. 424.

⁷ Aa, A.J. van der. *Biographisch Woordenboek der Nederlanden*, 1874. Schoock wordt uitgebreid besproken in deel 17. Deze editie van Van der Aa is te consulteren in de leeszaal van de Groningse universiteitsbibliotheek.

⁸ Brouwer, G.A. *Historische gegevens over onze vroegere ornithologen en over de avifauna van Nederland*, Leiden 1954, p. 19.

Tekening: Lieuwe van Welie

